



בעוד זמן קצר תחל עבודת ועדת החקירה, אשר מונתה לבחון את השאלה: **האם מעולה לעולה כוחנו עולה?**

על הצוות שלכם הוטל להציג לפני הוועדה את העלייה מזוויית הראיה של הדאגה לעולה. לרשותכם דפדפת עזר לעבודת ההכנה. בדפדפת קטעים מתוך דברים שנאמרו או נכתבו, על היבט הדאגה לעולה, במהלך שנות פעולתה של התנועה הציונית. לעתים בעל הקטע הוא דמות ידועה של מנהיג ציוני או של נושא תפקיד במדינת ישראל, לעיתים הוא עתונאי או אדם הכותב לעיתון. לצד הקטעים תמצאו הסברים אשר יאפשרו לכם להבין את הדברים בהקשרם ההיסטורי.

כדי להכין כראוי את עדותכם לפני הוועדה, יהיה עליכם לבחון שאלות הנוגעות לתחום שלכם כגון:

- כיצד אמורה העלייה הציונית לשרת את טובת היהודי כפרט?
- מאיזה טעמים, הנוגעים לטובת העולים, יחייבו המנהיגים הגבלת עלייה?
- איזה ניגודים נוצרו בעבר ועלולים להוצר כיום, בין טובת התושבים הוותיקים בארץ לבין טובת העולים?
- איזה צד יש להעדיף לדעתכם?
- האם חייבת או לא חייבת ישראל לאפשר עלייתו של כל יהודי הרוצה לעלות?
- אל תסתפקו בתשובות של כן ולא. בררו שאלות אלה ואחרות וגבשו את עמדתכם לגבי תוכן עדותכם והאופן שבו תציגו אותה לפני ועדת החקירה.
- זיכרו, עדותכם חשובה לגיבוש מסקנות הוועדה, לכן יש צורך שתוצג עמדה ברורה, מנומקת ומבוססת על מקורות ונתונים. אם החלטתם להציג יותר מדעה אחת, תוכלו לעשות זאת במסגרת הזמן הנתן לכם.

לא פחות חשוב לתכנן את אופן הגשת העדות כך שתעורר עניין וקשב בקרב המשתתפים. יתכנו אופני הגשה שונים כגון: הרצאה המלווה במסמך כתוב המוגש למזכירות הוועדה, דו-שיח בין שניים, הזמנת עדים לעניינים מיוחדים (למשל, פעיל עלייה, שיספר על סכנת ההתבוללות של היהודים במדינת רווחה, ועל סכנת קיום של יהודים במדינת מצוקה), הצגת טיעונים על-גבי כרזות וכדומה, כיד דמיונכם הטובה.



כדי לא לעייף את המשתתפים הועמד לרשותכם זמן קצוב: חמש עד שבע דקות! הקפידו שהופעתכם תהיה קצרה וממוקדת. לא תתאפשר חריגה מהזמן הקצוב.

הכנותיכם להופעה לפני הוועדה ייעשו בזמנכם הפנוי, תוכלו להעשיר את חומרי ההכנה במקורות כתובים נוספים, בתמונות, שירים ועדויות של אנשים המוכרים לכם. העזרו ברשימת ספרות העזר שבידי המורה/המדריך ובספרייה הנוחה לכם. גשו מייד לתכנון ולחלוקת משימות בין חברי הצוות. בהצלחה!





ראשית העשייה הציונית והתנועה הציונית בחיפוש אחר פתרון לבעיית היהודים בגלויותיהם השונות. "תקע בשופר גדול לחרותנו, ושא נס לקבץ גלויותינו" חזר ואמר כל יהודי בתפילת שמונה עשרה שלו, במשך אלפיים שנות הגלות. ראשוני הציונים העבירו את תפקיד גאולת העם כולו והיהודי הבודד - ליהודים עצמם. עליהם להוציא את עצמם מהגולה, כדברי ההוגה הציוני יהודה ליב פינסקר (בחיבורו "אוטואמנספיצה", 1882) "לברוא מקלט בטוח מפחד אויב". בקונגרס הציוני הראשון, שהתכנס בהנהגתו של בנימין זאב הרצל, נקבע כי "הציונות שואפת להקים לעם ישראל בארץ-ישראל מקלט בטוח . . ." (1897). מכאן ואילך פעלה התנועה הציונית למימוש המטרה באמצעות יציאת היהודים מארצותיהם ועלייתם לארץ. בפתחה של המאה העשרים, פירסם נחמן סירקין, מנהיג ציוני ממוצא רוסי, בעל השקפה סוציאליסטית, "קול קורא אל הנוער היהודי" בגולה (1901). להלן קטעים מפרסום זה:

1. [. . .] כיוון כל ההגירה הטרופה, כל הנדודים הנצחיים של העם היהודי אל טריטוריה (שטח בעל הגדרה מדינית) אחת, על מנת לכוון בתוכה מדינה יהודית על יסודות סוציאליסטיים. טריטוריה זו היא הארץ הנושנה של העם היהודי, ארץ ישראל, והארצות הסמוכות לה, הנתונות לשלטונה של אנגליה כגון קפריסין וסיני. למראה המוני היהודים, הכלים והולכים במועקה הכלכלית והמדינית הנעים והנדים על פני כל העולם, ללא מטרה וללא מקלט, חיים על עבודה לא פרודוקטיבית [לא יצרנית] ומתנוונים ברוח - מצוות השכל והרגש היא על כל אדם מישראל להכיר, כי ריכוז המוני המהגרים בטריטוריה אחת, על מנת ליצור בתוכה צורות חיים ההולמות את שאיפותיהם ואת ענייניהם החומריים של המונים אלה, הוא הכרח סוציאלי של המציאות היהודית. הציונות צריכה להיות לתנועה של המון, של מיליונים יהודים שאין להם לא ארץ, לא מנוחה, לא עבודה, לא שפה, לא תרבות; שאם הם אנשי עבודה - הרי הם מדוכאים מכל העובדים שבעולם, ואם הם חנוונים, מתווכים, אנשי אוויר - הרי הם מיותרים בעולם, נודדים מארץ לארץ, מעסק לעסק, ממעמד למעמד, מתרבות אל תרבות, מלשון אל לשון ואינם מוצאים בשום מקום מקלט ודרור. (מתוך: כתבי נחמן סירקין, תל-אביב תרצ"ט).

יעד "המקלט הבטוח", חייב פעולה מעשית, בעיקר דיפלומטית. בתחילת מלחמת העולם הראשונה (1914-1919), היו מנהיגים ציונים שהבינו, כי השינויים המדיניים שיתחוללו בעקבות המלחמה, עשויים לאפשר את הגשמתו של החזון הציוני. כלומר, השגת אישור חוקי לעליית יהודים והתרכזותם בארץ-ישראל. הפעיל ביותר בחתירתו להישג זה, היה חיים ויצמן, אז מנהיג ציוני ממוצא רוסי, שחי כמדען בבריטניה, ולימים - נשיא הקונגרס הציוני ונשיאה הראשון של מדינת ישראל. הוא הניח שהכתובת הנכונה אליה יש להפנות דרישה זאת היא ממשלת בריטניה. הנחתו של חיים ויצמן התאמתה. ממשלת בריטניה נענתה לדרישות ההנהגה הציונית והעניקה לתנועה הציונית את "הצהרת בלפור", בה הבטיחה ממשלת בריטניה "לסייע במיטב יכולתה להקמת הבית הלאומי היהודי" (1917). בעקבות הצהרה פנו ראשי ההסתדרות הציונית בלונדון ב"כרוז אל העם העברי" אל המוני היהודים וקראו להם לעלות לארץ. הקטע הבא הוא פסקת הסיום של כרוז זה:

2. אתם, המדוכאים והעייפים מנדודי אלפים על פני מדבריות ימים, אתם נרדפי-הסערות ומנופצי-המשברים, אתם הנידחים ומחוסרי המחסה, לכם נשקפת עכשיו היכולת להשתחרר מתלאות וייסורי-הגלות ולחיות בארצכם, ארץ אשר בה יבריא וישוב לחיים חדשים הרוח העברי והגאון הלאומי הקדמון, אשר שוטט ימים כה רבים על כנפיו השבורות בקני נכר.

ההסתדרות הציונית בלונדון
ד"ר יחיאל צ'לנוב
נחום סוקולוב
חיים ויצמן

(מתוך: ספר התעודות של הוועד הלאומי לכנסת ישראל, (עורך: משה איטיאש), ירושלים תשכ"ג).

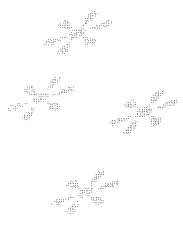




לעתים התבטאה הדאגה לעולים דווקא בעיכוב עלייתם. הפסקה הבאה לקוחה מחוזר רשמי עליו חתמו (אוגוסט 1919) חיים וייצמן, מנחם אוסישקין וי. סימון, חברי הלשכה הפוליטית של הוועד הפועל של ההסתדרות הציונית. עקב המצב שנוצר בארץ, מורה החוזר ליהודים לא למהר בהכנותיהם לעלייה:

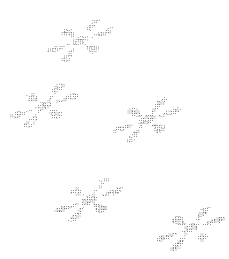
3. אל ההמונים דרך הפדרציות הציוניות הארציות:

[...]. אל יהיו איש להרוס את ביתו ואת עסקיו טרם ידע בבירור כי יוכל להתיישב בארץ [...]. עליה המונית, בלתי מסודרת ובלתי מוכנה מראש, תהיה האסון הגדול ביותר בשביל המהגרים ובשביל ארצנו הקמה לתחיה.
עוד הפעם אנו שונים ואומרים: אל יהיו העם לעלות, אל תדחקו את הקץ.
(מתוך ספרו של דוד ניב, מערכות הארגון הצבאי הלאומי, ג', תל-אביב 1965).

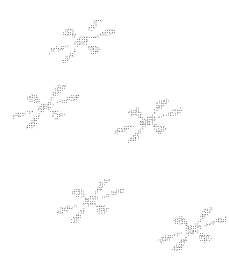


תחילת השלטון האנגלי בארץ לא הצטיינה בגלי עלייה גדולים. ב"עלייה" השלישית (1918-1923), שהחלק הבולט בה היו חלוצים צעירים, הגיעו רק כ-30 אלף עולים. בסוף תקופה זאת פקד את הארץ משבר כלכלי, ורבים היו היורדים, גם מקרב החלוצים. מחורף 1924 התגברו מאוד מימדי העלייה לארץ. שישים וחמישה אלף העולים שהגיעו עד 1928, זכו להקרא "העלייה הרביעית". רבים מהעולים באו מפולין וביקשו כאן מקלט מהגזירות הכלכליות שהטיל גראבסקי, שר האוצר בממשלה הפולנית. שאיפתם היתה להסתדר בעיר ולא ללכת בעקבות קודמיהם להתיישבות חלוצית חקלאית. למשך זמן קצר היתה גאות כלכלית ומייד לאחריה משבר כלכלי חמור ביותר. המשבר ניכר בייחוד בענף הבניה. בתחילת העלייה נרכשו הרבה שטחים לבניה ונבנו הרבה בניינים, כתוצאה מכך האמירו מחירי הקרקע והדירות ולא נמצאו להן די קונים. בעקבות המשבר התעורר ויכוח קשה לגבי העלייה הזאת. הקטעים הבאים, הלקוחים מעתונות התקופה, מבטאים גישות שונות של הוותיקים היושבים בארץ, לגבי העולים החדשים. למי נתונה דאגתם של הכותבים לעולים החדשים? לעצמם? לגורל המפעל הציוני?

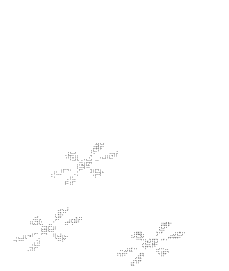
**4. אנו מתפללים לעלייה, מצפים לה [...]. אבל מצד אחד לא הוכן עדיין הישוב היהודי לקלוט את העולים והללו אינם מוצאים כאן מקום - פשוטו כמשמעו: מקום דירה [...]. על פי הרשימות והסטטיסטיקות הנערכות על ידי ועד הקהילה בתל אביב, 80% מכל העולים משתקעים - אפילו אם נאמר שחלק מהם רק לפי שעה, בתל אביב. והעיר העברית הראשונה אין בכוחה לקלוט את העולים ולפיכך [...]. יוקר הדירות הגיע כבר למעלה ראש [...]. גורר אחריו גם התייקרות החיים [...]. העולים מסוג זה אינם יכולים בכסף הדל שבידם להסתדר בחקלאות וגם היכולים לא כולם יש להם נטיה לחקלאות. לפיכך באים הללו ועוסקים בכל המזדמן לידם. בעטיים התחילו בספרות בקרקעות ובבתים.
(מתוך ידיעות מיוחדות לעיתון העולם, גליון ב', 9.1.1925).**



**5. הראיתם מימכם שיתלו את הקולר בצוארי החייל הפשוט בעד קרב שלא הצליח? איפוא היו הקצינים והמצביאים? יש לנו, ב"ה [בעזרת השם], בארץ המון אידיאליסטים שזכו לעלות לארץ ולהתאחד בכל המשרדים לפני עלות העלייה הרביעית - למה לא דאגו אלה לכך שהאדמה לא תעשה נושא של ספקולציה [ספרות]? מאשימים את העולה הפולני בזה, שצמצם את כל פעולתו בבנין בתים. אבל כלום לא דפק העולה הזה יום יום על פתחה של ההנהלה הציונית, וכלום לא הלהיבו העסקנים הציונים את כח הדמיון בדבר "מאות האלפים המתפרצים לארץ" וגרמו ע"ז לבהלת הבנין?
(מאמרו של שמעון פרידמן בשבועון הישוב, שבועון מדיני ספרותי, גליון ו', 29.10.1926)**



6. יצא הקול שפלשתינא הינה בחינת ארץ הגירה חדשה, שאפשר לעשות בה עסקים טובים ולהשקיע בה כספים, המכניסים רווחים הגונים - ומשום מה יהודי, אשר גראבסקי מצץ את דם התמצית מקרבו, לא ילך לפלשתינא? ארץ-הגירה הריה ארץ-הגירה, אחת היא מה שמה ומה טיבה, ובלבד שאפשר יהיה לעשות פה עסקים מעין אותם העסקים, שאדם עסק בהם בארץ מגוריו. כי פלשתינא זו ארץ ישראל היא, כי בארץ ישראל הולך ונוצר בית לאומי לעם העברי, שהכריזה עליו אנגליה ושבא עליו הסכם שאר הממלכות, כי יצירת הבית הלאומי מטילה חובות גדולים על כל אדם מישראל ודורשת קרבנות עצומים - את הדברים האלה אמנם שמעו הבורחים מעקת גראבסקי מפי המטיפים והעסקנים הציוניים, אלא שלא נכנסו בליבם.



[...]. הם אשר בניהם ובנותיהם הקטנים והגדולים מלאו את חוצות תל אביב וחיפה בצלצולי לשון נכריה, מן הנמנע היה להם להבין, שהרכוש הזה של לשון חיה עצמית, השגורה בפי רבבות יהודים גדולים וקטנים, הריהו קנין שאין ערוך לערכו, שנוצר אך בארץ ישראל ושיחיד ומיוחד הוא בעולם.
(ממאמרו של י. ל. ברוך, בשבועון הישוב, גליון ה', שנה שלישית, 22.10.1926)





גל העלייה של שנות השלושים, שנקרא "העלייה החמישית" (1931-1936), הביא בעקבותיו שגשוג וצמיחה. בעלייה זאת רבים היו העולים מגרמניה, בה עלה היטלר לשלטון ב-1933. גם בפולין החמירה האנטישמיות ויהודים רבים עלו מסיבה זאת. הגידול המספרי וההתעצמות המשקית והחברתית של היישוב היהודי בארץ, הלהיטה את ההתנגדות הערבית וגרמה לפעולות אלימות מתואמות וחמורות כנגד היישוב היהודי. היה זה "המרד הערבי הגדול" (או "מאורעות תרצ"ו - תרצ"ט). בעקבות המרד הטילה ממשלת המנדט הבריטית, ב"ספר הלבן" של מקדונלד (1939), הגבלות חמורות על עלייה יהודית לארץ, וזאת דווקא בעת שפרצה מלחמת העולם השנייה (1939-1945), כשעלית יהודים היתה הכרח להצלחתם. ההנהגה הציונית אירגנה את "ההעפלה" - העלייה הבלתי לגלית. אלא שבדרך זו לא ניתן להביא עולים רבים, ומליונים נותרו לגורלם המר באירופה. זמן קצר לאחר שהחלה המלחמה, עוד בטרם נודעו אימי השואה, הציעו מנהיגים ציונים שונים, תכניות לעתיד, לסדר העולם החדש שיקום לאחר המלחמה. אחד המתכננים היה זאב ז'בוטינסקי, עיתונאי ומדינאי ממוצא רוסי, מקימה ומנהיגה של "ההסתדרות הציונית הרביזיוניסטית" (הצה"ר, 1935). את הצעתו משנת 1940, בה מדובר על עליית 300,000 יהודים מגרמניה ואוסטריה, 500,000 מפולין, 100,000 מהונגאריה ו-100,000 מרומניה, מסיים ז'בוטינסקי בפסקה הבאה:

7. [..] אם נשקול כנגד היתרונות את כל התלאות, הצפויות למתישבים בארץ החדשה הצפופה מדי, הרי הן תיראינה כדברים של מה בכך, ביחוד - לגבי בני אדם שנתנסו רק לפני זמן קצר בתלאות קשות ומרות הרבה יותר.
(מספרו של זאב ז'בוטינסקי, חזית המלחמה של עם ישראל, ירושלים, ת"ש [1940]).

העלייה לארץ נמשכה בכל התנאים. בספינות המעפילים הגיעו לחופי הארץ כ-100,000 יהודים, רובם לאחר מלחמת העולם השנייה. התנועה הציונית כשלה במשימת ההצלה של יהודי אירופה, אך הצליחה לאחר המלחמה, להשיג את יעד "המקלט הבטוח". ב-29.11.47, החליטה עצרת האו"ם על הקמת מדינה ערבית ומדינה יהודית בארץ-ישראל ובה' באייר תש"ח, בעיצומה של מלחמת העצמאות, הכריז בן-גוריון, ראש הממשלה הזמנית, על הקמת מדינת ישראל. מתוך נאמנות למטרה הראשונית נקבע במגילת העצמאות: "מדינת ישראל תהא פתוחה לעלייה יהודית ולקבוצת גלויות". ממשלתה הזמנית של המדינה הצעירה, החלה לפעול מיד למען הבאת יהודים ממקומות גלותם השונים. כמות העולים היתה כה גדולה עד כי הכפילה תוך כמה שנים את האוכלוסייה היהודית בארץ. שני הקטעים הבאים מייצגים תגובות שונות של מקבלי החלטות והמבצעים, ביחס לשאלת היקף העלייה הרצוי. שוב חוזרת השאלה למי הדאגה? לעולה, לותיק או למדינה?
קטע מדבריו של מאיר גרוסמן, חבר הנהלת הסוכנות בעתון המשקיף, 25.3.1949:

8. מזמן שקמה המדינה העברית הגיעו לארץ למעלה מ-160,000 עולים [..] מבלי להביא בחשבון היכן נשכן אותם ומה יהיה עמם. לחיפזון בהבאת עולים שימש הנימוק, כי היה צורך דחוף בחומר אנושי. הן בשביל הכוחות הלוחמים והן בשביל תהליך הבניין. יש להבין את החיפזון הזה ואף לסלוח. עכשיו, כעבור שנה, עברה הדחיפות. הצבא מלוכד ומגובש. אנו עומדים על סף השלום למחצה. בארץ אין מחסור בכוחות עבודה. אף על פי שבמחנות העולים בארץ נמצאים 40,000 איש, ועל אף המחסור בבתים ובכסף, הולכת וגוברת העלייה. העלייה מקבלת צורה של תהליך סטיכי [לא מבוקר]. תהא זו קלות דעת פושעת, אם נסתכל בשוויון נפש על התפתחות זאת מבלי לנסות ביד חזקה ומתוך החלטיות לווסת תהליך זה. במקום ברכה עלולה, חלילה, להביא לנו העלייה קללה.
מסקנתו של גרוסמן: להביא רק חלוצים צעירים, להחיש עליית בעלי אמצעים, שלא יהיו למעמסה ולהתאים את העלייה לאפשרויות הקליטה.
(ממאמרו של יצחק רפאל, ראש מחלקת העלייה בסוכנות היהודית, "המאבק על העלייה ההמונית" עידן, 8, ירושלים תשמ"ז).





בקטע הבא תאור שיחתו של שלמה הלל, אז פעיל ציוני ממוצא עירקי ולימים יו"ר הכנסת ושר בממשלה, עם לוי אשכול, גזבר הסוכנות היהודית ולימים ראש ממשלת ישראל. השיחה התקיימה ערב יציאתו של הלל לבגדד לארגון עליית יהודים לארץ, בשנת 1950.

9. אשכול: שמעתי שאתה טוען כי יבואו ששים אלף תוך שנה.

הלל: אני מקוה כי יבואו אפילו יותר.

אשכול: [..] תאמר ליהודים הטובים שלך, שאנחנו נשמח מאוד שכולם יבואו, אבל שלא ימהרו. אין לנו כרגע אפשרויות קליטה. אין לנו אפילו אהלים. אם יבואו יהיו צריכים לגור ברחוב. [בתגובה לתמיהה של הלל] אל תתחכם. אני מדבר אליך ברצינות רבה. אתה אינך יודע לאילו תנאים אתה מביא את האנשים. עליך להבהיר להם זאת היטב. אחרת הם יתמרמרו ובצדק.

באותו הקשר אמר בן-גוריון, ראש הממשלה, בישיבת הנהלת הסוכנות (27.3.1950):
יש להביא בהקדם כל יהודי עירק וכל שאר הגלויות המוכנות או המוכרחות לעלות - בלי כל שיקולים של רכוש ואפשרויות קליטה.
(מתוך ספרו של שלמה הלל, רוח קדים, ירושלים 1985).



בשנות קיומה של מדינת ישראל הוסיפו והגיעו אליה עולים רבים. לעיתים ב"גלים" גדולים ולעיתים ב"טיפטוף". בארבע השנים הראשונות למדינה, הגיעה "העלייה ההמונית" ובה כ-700 אלף עולים. למשך תקופה קצרה הוטלו הגבלות על העלייה. שליחי העלייה מהארץ נדרשו למיין את העולים ולהמנע מלהעלות כאלה שיפלו למעמסה כבדה על המדינה (נזקקי סעד וכדומה). ההגבלות בוטלו לאחר זמן קצר הן בגלל מחאה ציבורית חריפה והן משום שהשליחים התקשו לקיים את הכללים. במחצית השנייה של שנות החמישים הגיעו בכל שנה עשרות אלפים מיהודי מרוקו. גולות שלמות חוסלו ואחרות צומצמו מאוד. בשנות השבעים הראשונות הגיעו עולים רבים מרוסיה הסובייטית שהיתה עד אז נעולה לחלוטין ליהודים הרוצים לעלות. בשנים האחרונות שוב עומדת המדינה מול אתגר קליטה עצום עם עלייתם של כ-400 אלף יהודי רוסיה וחבר העמים ואלפי יהודי אתיופיה. גם עכשיו חוזרים ונשנים בטווי הדאגה.

10. [..] רק לפני כמה חודשים הודיעו כמה ראשי ערי פיתוח, שהם לא מוכנים לקלוט עולים מאתיופיה. הם לא מעוניינים בתוספת מצוקה, בעוד מובטלים, בעוד חסרי השכלה, בעוד בעיות חברתיות קשות. כמה פוליטיקאים והגיגנים יצאו עליהם בשצף. איך זה, הם גלגלו עיניהם לשמיים, אתם מעזים לדחות את הפליטים הללו ממקומות מגוריהם [..] אל תהיו חכמים על חשבון אחרים, אל תעשו פוזה של נאורים על חשבון החלשים. עכשיו, עם הגל הגדול, הבעיה הזו תלך ותעצים. כאשר יידומו תופי הקרנבל, כאשר קבלת הפנים הנלהבת והכנה תסתיים. ייוותרו האתיופים מול אותן בעיות שמולן התמודדו קודמיהם בעשור האחרון. עולי אתיופיה, עשר שנים אחרי, נותרו בשולי החברה הישראלית. רק בודדים פרצו את החומות. וכן, צריך להודות שאם הקליטה בחודשים הקרובים ובשנים הבאות תהיה כמו הקליטה בשנים שחלפו, העולים מאתיופיה יצטרפו אל מעגלי העוני. כך שברוכים הבאים, אבל לאן? אל מתחת לקו העוני? אל האבטלה? ...

[מסקנת הכותב] את העולים החדשים מאתיופיה צריך לשכן באיזורים המבוססים ורק שם [..] ליושבים שם יש תנאי פתיחה הרבה יותר טובים, מערכת חינוך מוצלחת, תשתית כלכלית, מרכזי תרבות, וכמובן גם רצון טוב.

(ממאמר של בן-דרור ימיני, עורך עיתון הפטיש, גליון 18, יוני 1991).

